

Bedömning kulturmiljö Björke - Björkemossen

Bakgrund

I ansökan om tillstånd för vindpark Lursäng har Rabbalshede Kraft åtagit sig att genomföra en kompensationsåtgärd.¹ För att minimera påverkan på kulturmiljön har huvudalternativet inte utnyttjat hela riksintresset för vindbruk. Istället har en utformning valts där alla vindkraftverk är placerade utanför kulturmiljön. Eftersom Tanums kommun har önskat att kompensationsåtgärder avseende kulturmiljön ska utredas har en analys av påverkan på kulturmiljön genomförts. I beslutet beskrivs kompensationsåtgärden bland annat som:

Som kompensationsåtgärd föreslås att området tillgängliggörs genom att information om det och dess historia publiceras på nätet.

Dessutom föreslås en dialog med Strömstads kommun om ett eventuellt tillgängliggörande av kulturmiljön. I förslaget öppnas även för att markägare informeras om kulturmiljöns betydelse och skötsel av enskilda lämningar.

Sedan kulturlandskapsanalysen av kulturmiljön utfördes 2001² har en inventering av hållristningar genomfört inom Skee socken under 2017.

Metod

Kompensationsåtgärden genomförs i tre steg, fältbesök, rapport och publikt tillgängliggörande enligt nedan:

Fälthfas

Fältbesök i kulturmiljön då betydelsebärande lämningar besiktigas och kvalitetsgranskas. Objekt/miljöer lämpliga för besök i befintligt skick noteras.

Rapportfas

Bedömningen beskriver nyregistrerade lämningar sedan inventering av området utfördes 2001 av Bohusläns museum inför Strömstads kommuns kulturmiljöprogram. Vidare redogörs för kvalitetshöjande åtgärder. En kompletterande bedömning görs mot bakgrund av den nya kunskap som framkommit om området sedan 2001 genom denna bedömning och hållristningsinventeringen 2017. Förslag på åtgärder för tillgängliggörande. Rapport i form av bedömningar till Strömstads kommun och Rabbalshede Kraft.

Tillgängliggörandefas

1 Miljöprövningsdelegationens beslut 2012-09-20 dnr 551-17347-2010.

2 Översiktlig kulturlandskapsanalys över kulturmiljön Björke – Björkemossen. Bohusläns museum Rapport 2001:2. Kristina Lindholm.

Material till hemsida i form av texter och bilder, samt eventuellt underlag till karta, till Strömstads kommun. Presentation av åtgärder för fysiskt tillgängliggörande.

Avstämningsmöten, med Strömstad kommun, Rabbalshede Kraft och markägare sker parallellt i samtliga tre faser.

Bedömningen har utförts av Andreas Toreld och Stig Swedberg.

Resultat

Inom uppdraget nyregistrerades 12 lämningar, i elva fall utfördes kvalitetshöjande åtgärder avseende position och beskrivning.

De nyregistrerade lämningarna utgjordes av:

Fem stenbrott, i form av mindre brottytor, av småbrottskaraktär. Typiska för stenindustrin före första världskriget. De utgörs av lämning nummer L2023:643, L2023:645, L2023:649, L2023:650 och L2023:651.

Två småindustriområden, vilka båda utgörs av större sammanhängande områden med stenbrott av småbrottskaraktär. De utgörs av lämning nummer L2023:655 respektive L2023:656. Dessa är dock något olika till karaktären och kan troligen dateras till olika perioder av stenindustriepoken.

L2023:655 utgör det äldre och representerar troligen skedet före första världskriget, medan L2023:656 syns tydligt på karta från 1930-talet. Det senare ger också intryck av mer storskalig brytning och innehåller även inslag av storbrottskaraktär, men småbrott dominerar området.

En övrig industri, utgörs av industriområde för en torvströfabrik, vilken var i bruk under perioden 1930-tal till 1950-tal. Fabrikens grundstenar står, liksom en del maskiner och vagnar. Banvallen ut i myren är fullt synlig. Lämning L2023:652.

Två färdvägar, de utgör delar av samma väg som har knutit samman Björke med Lur under historisk tid. På karta daterad 1828 är vägen utmärkt med namnet *Ridare moarne*. Eftersom färdvägen passerar flera gravanläggningar, bl a i form av resta stenar, har vägen troligen använts redan under järnåldern. Lämning L2023:653 och 654.

Två stensättningar, båda cirka 4 meter i diameter, framkom på berget norr om Pinderöd och Hogen. Båda framkom i anslutning till redan kända gravar. Lämning L2023:640 och 648.

Vidare utfördes kvalitetshöjande åtgärder i form av justerad position och/eller beskrivning för följande lämningar:

L1968:5013 röse, L1968:5014 röse, L1968:5106 stensättning, L1968:5247 röse, L1968:5293 röse, L1968:5294 röse, L1968:5400 röse, L1968:6441 Grav markerad av sten/block, L1968:6461 hållristning, L1968:6968 stensättning samt L1968:7012 stensättning.

Bedömning kulturmiljö

Resultaten av besiktningen av kulturmiljön tillsammans med den utförda hållristningsinventeringen innebär att följande tillägg bör göras till kulturmiljöbeskrivningen:

Hållristningarna inom kulturmiljön har en stark anknytning till odlingsmarken och dagens

gårdsbebyggelse. De flesta förekommer vid Enerhogen, men även vid Berget. De har tillkommit under hela bronsåldern och till början på järnåldern och är därmed samtida med dateringen av gravtyperna som förekommer inom området.

Gravarna utmed Björkemossen ligger på ett berg som kallas just för Röseberget. På karta från 1716 finns en vägsträckning markerad förbi flera av gravarna. I sydöstra delen av kulturmiljön finns ett liknande samband mellan hålvägar och gravfält med resta stenar och stenkretsar samt en utmärkt väg på karta från 1828. Troligen representerar båda dessa vägar ett förhistoriskt vägsystem.

Inom kulturmiljön finns rester efter bohuslänsk industrihistoria i form av stenbrott och grundstenar till en torvströfabrik. Stenbrotten representerar troligen såväl en tidig del av etableringen av industrin i Skee och Lurs socken, det vill säga 1880-1890-tal men också så sent som under 1930-talet. Torvströfabriken drevs under perioden 1930-1950-talet.

Tillägg till kulturmiljömål:

Delar av kulturmiljön tillgängliggörs genom att text och bild om fornlämningarna och miljön presenteras på Strömstads kommuns hemsida.

Vid ett tillgängliggörande fysiskt bör det inriktas mot miljön med gravar på Röseberget, vilken också innefattar ett större området med tidstypiska stenbrott samt resterna av torvströfabriken. Området är redan idag lätt tillgängligt genom brukningsvägar, vilka kan ha förhistoriska anor. En parkeringsplats i anslutning till väg 987 hade underlättat tillgängligheten.

En relativt lätt tillgänglig miljö är gravfältet *Kämpena* vid Stämmeliden, L1968:5055. Här finns flera välbevarade domarringar av stora stående stenar och även ensamstående stenar. För att komma till sin rätt borde dock gravfältet röjas från den idag ganska täta skogen. Om detta görs, och en parkeringsplats anläggs, vore detta ett lämpligt besöksobjekt.

Den spektakulära hällristningen L1968:6461, söder om Enerhogen, är också ett lämpligt besöksobjekt då den är en av få hällristningar som inte ligger inom gårdsmiljöerna. Också här skulle en parkeringsplats underlätta, även om behovet här är mindre. Hällristningen ligger några meter från åkerkant och riskerar att döljas av sly om inte röjning sker.

För Kulturlandskapet, dag som ovan

Stig Swedberg och Andreas Toreld